

Kinga ORZEŁ-DEREN

ORCID 0000-0002-2772-3087

*Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej
w Krakowie*

Sytuacja romskich uchodźców z Ukrainy Pomiędzy pomocą a dyskryminacją

Abstract: The situation of Roma refugees from Ukraine. Between help and discrimination

The article describes the situation of Romani refugees from Ukraine in Poland, focusing on their main needs and challenges, especially in the context of prejudice, stereotypes, and discrimination. It presents the sources, mechanisms, and consequences of anti-Romani sentiment, taking into account the significant role of historical and cultural factors in shaping and perpetuating discrimination against the Romani community. Additionally, it discusses essential aspects of migration practices, highlighting the impact of migration collectivism on the Romani situation. It also provides an overview of how Romani people function in refugee reception centers and their relationships with other refugees and volunteers.

Keywords: Roma, refugees, war in Ukraine, discrimination, migrations

Słowa kluczowe: Romowie, uchodźcy, wojna na Ukrainie, dyskryminacja, migracje

Wstęp

Romowie pochodzący z Ukrainy stanowią grupę uchodźców, którzy doświadczyli dyskryminacji nie tylko w Ukrainie, ale także w Polsce. Dyskryminacja Romów jest problemem o globalnym zasięgu, ale ma swoje specyficzne cechy w różnych regionach świata. Badając te czynniki, należy przyjrzeć się ich genezie i mechanizmom. Społeczność Romów, która jest największą i najbardziej rozprzestrzenioną mniejszością etniczną w Europie, doświadcza wielopoziomowej dyskryminacji, która ma swoje korzenie w wielu czynnikach, zarówno historycznych, jak i kulturowych (Machul-Telus, 2019; Buchowski, 2004; Caban, Kondrasiuk, 2009; Fraser, 2001; Kapralski, 2016, s. 101–118).

Jednym z kluczowych czynników historycznych wpływających na dyskryminację Romów jest długotrwałe postrzeganie ich jako „obcych¹” lub „innych”. To postrzeganie sięga odległych wieków i jest często powiązane z ich „odmiennym” stylem życia, w tym z nomadyzmem. Wiele europejskich krajów wprowadzało w przeszłości prawa i regulacje ograniczające swobody Romów oraz narzucające im ograniczenia w zakresie zatrudnienia, mieszkania i edukacji (Szyszlak, 2011). To historyczne obciążenie wpływa na postrzeganie Romów jako społeczności „problemowych” również współcześnie.

Kulturowe stereotypy i uprzedzenia wobec Romów także odgrywają istotną rolę w utrzymywaniu dyskryminacji (Butrym, Popiela, 2015). Ponadto brak edukacji i świadomości kulturowej na temat Romów wśród członków społeczeństw większościowych powoduje, że stereotypy te utrzymują się i pogłębiają. „Tej cygańskiej izolacji i odrębności strzegą [...] ich własna, uzasadniona doświadczeniami nieufność oraz nierzadka niechęć otoczenia...” (Ficowski, 1989, s. 7).

Dyskryminacja Romów ma liczne negatywne konsekwencje, zarówno dla samej społeczności Romów, jak i dla społeczeństw, w których żyją. Romowie często mają ograniczony dostęp do edukacji, zatrudnienia, opieki zdrowotnej i innych podstawowych usług społecznych (Rezolucja Parlamentu Europejskiego w sprawie segregacji i dyskryminacji dzieci romskich w edukacji, 2023). To prowadzi do ubóstwa i wykluczenia społecznego. Ponadto dyskryminacja Romów jest sprzeczna z fundamentalnymi prawami człowieka i stanowi naruszenie tych praw.

W badaniu dotyczącym Romów i Wędrowców z 2019 r., przeprowadzonym przez Agencję Praw Podstawowych UE, wskazano, że prawie połowa Romów i Wędrowców (45%) w sześciu badanych krajach Unii Europejskiej czuła się dyskryminowana w co najmniej jednej dziedzinie życia (*Roma and Travellers in six countries*, 2020).

W kontekście wojny w Ukrainie wymienione powyżej czynniki prowadzą do problemów, których nie doświadczają (lub doświadczają w mniejszym stopniu) nieromscy uchodźcy z Ukrainy.

Romowie w cieniu konfliktu

System pomocy pozarządowej, lokalnej i centralnej dla romskich uchodźców z Ukrainy praktycznie nie istnieje. W wyniku intensywnych działań romskich aktywistów na tym polu moż-

¹ W ujęciu socjologicznym pojęcia „obcy”, „inny” odnoszą się do jednostek lub grup społecznych, które są postrzegane jako różne, nieznanne lub obcy w kontekście danej społeczności czy kultury. Kategoria obcego pomaga zrozumieć, jak społeczeństwa definiują i reagują na różnorodność kulturową oraz różnice między grupami społecznymi.

na dostrzec pewne oznaki zmian, ale wciąż brakuje konkretnych rozwiązań czy strategii (Mirga-Wójtowicz, Talewicz, Kołaczek, 2022).

Wojna w Ukrainie wywołała kryzys uchodźczy, który nie ma sobie równych w Europie od czasów drugiej wojny światowej. Według danych Straży Granicznej od 24 lutego 2022 r, czyli od dnia początku pełnoskalowej agresji Rosji, granicę polsko-ukraińską przekroczyło ponad 16,8 mln uchodźców z Ukrainy (<https://300gospodarka.pl/news/uchodzcy-z-ukrainy-w-polsce-liczba>). Choć pojawiają się oznaki ruchu powrotnego, nie oznacza to jeszcze końca kryzysu uchodźczego, a przede wszystkim nie oznacza końca wojny. W tle tego ogromnego kryzysu humanitarnego niestety często umyka uwadze opinii publicznej fakt, że Ukraina to kraj zróżnicowany etnicznie i kulturowo. Nie wszyscy jej obywatele są etnicznymi Ukraińcami. Wśród nich znajdują się Romowie, będący największą mniejszością etniczną w kraju, mniejszością o szczególnych potrzebach i wyzwaniach (Malski, Zińko, 2020, s.101–128).

Konflikt w Ukrainie wpłynął na Romów w wielu aspektach ich życia. Jak wszyscy inni mieszkańcy kraju, także oni musieli stawić czoła zagrożeniom związanym z wojną. Jednak Romowie stanowią szczególnie wrażliwą grupę, gdyż często znajdowali się na marginesie społecznym i gospodarczym jeszcze przed wybuchem konfliktu.

Spółeczność romska w Ukrainie nie jest jednorodna² — największą reprezentację regionalną przed wybuchem pełnoskalowej wojny w 2022 r. stanowili Romowie z Zakarpacia, zachodniego regionu Ukrainy na granicy m.in. z Węgrami i Słowacją (Benisek, Chovka, 2013). Według spisu ludności z 2001 r. Zakarpacie zamieszkiwało około 14 tys. Romów, jednak właściwą liczbę szacuje się na przynajmniej 50 tys. Przed wojną wiele społeczności romskich zamieszkiwało również regiony nieopodal Odessy, Doniecka i Charkowa.

Według danych spisu ludności z 2001 r. w Ukrainie aktualnie mieszka 47 587 Romów, jedna trzecia z nich — na Zakarpaciu. Jednak zgodnie z opinią organizacji społecznych ta liczba już dawno nie jest prawdziwa. Rada Europy szacuje przybliżoną liczbę mniejszości romskiej w Ukrainie na 120–400 tysięcy osób. Według informacji romskich organizacji aktualnie na Zakarpaciu mieszka ponad 40 000 Romów. Większość zakarpackich Romów mieszka w zwartych miejscach osiedlenia (<https://ukrainer.net/romowie-zakarpacia>).

Romowie z Zakarpacia jeszcze przed wojną doświadczali chronicznego ubóstwa, głębokiego wykluczenia oraz dyskryminacji na rynku pracy, co zo-

² Według raportu *Prawa człowieka, potrzeby i dyskryminacja — sytuacja romskich uchodźców z Ukrainy w Polsce. Sprawozdanie z działalności badawczej i interwencyjnej* większość romskich uchodźców z Ukrainy stanowią Lowarzy, ale są też przedstawiciele innych grup: Kalderasze, Servitka Roma, Madziarska Roma, Kishinevska Roma i Ruska Roma.

stało udokumentowane w raportach, takich jak ten opracowany przez agencję Vox Populi w 2021 r. oraz raport Minority Rights Group z 2022 r. W 2021 r. aż 77% Romów i Romek w siedmiu regionach Ukrainy, włączając w to Zakarpacie, musiało utrzymywać się z pracy dorywczej, nieregularnej, sezonowej. (minorityrights.org/programmes/library/trends/trends2022/ukraine). Większość Romów zamieszkujących ten region posługuje się językiem węgierskim (62,4% w 2001 r.), a języka ukraińskiego używa zdecydowana mniejszość (16,2%) (<https://ukrainer.net/romowie-zakarpacia>). W języku romani mówi jedynie 20,4%.

Romowie żyjący w Ukrainie stanowią jedną z najbardziej narażonych na wykluczenie społeczne i rasizm grup mniejszościowych w kraju (Konstantinova, 2012, s. 1–9.). Przez lata byli marginalizowani i pozbawiani dostępu do podstawowych usług, takich jak edukacja, opieka zdrowotna i praca. W obliczu wojny ich sytuacja stała się jeszcze bardziej dramatyczna.

Warto zaznaczyć, że wśród Romów żyjących w Ukrainie są osoby, którzy zajmują ważne społecznie stanowiska, w tym m.in. nauczyciele, lekarze czy przedsiębiorcy. Jednak wojna spowodowała, że ich życie również uległo dramatycznym zmianom, a ich możliwości zawodowe i społeczne zostały drastycznie ograniczone. Wojna w Ukrainie spowodowała, że Romowie zostali zmuszeni do opuszczenia swoich domów i miejsc, gdzie żyli przez pokolenia.

W ostatnich latach obserwowano narastający problem antycyganizmu, rasizmu oraz dyskryminacji Romów w tym kraju. Ograniczona reprezentacja Romów w życiu publicznym oraz rosnąca intensywność mowy nienawiści i przemocy stosowanej wobec tej społeczności stanowiły wyzwanie dla całego społeczeństwa. Seria brutalnych ataków na osiedla romskie w 2018 r. stanowi jedynie wierzchołek góry lodowej, wskazując na coraz bardziej widoczną obecność prawicowych grup ekstremistycznych w Ukrainie.

Ataki na Romów na terenie Ukrainy były skierowane przede wszystkim przeciwko kobietom i dzieciom, miały miejsce w różnych regionach kraju, w tym w obwodzie kijowskim, charkowskim, a także w rejonie Tarnopola i Lwowa. Skrajnie nacjonalistyczne organizacje dewastowały obozowiska Romów, niszczyły ich mienie, przeganiały i atakowały rodziny. Jeden z najbardziej brutalnych ataków miał miejsce w nocy z 23 na 24 czerwca 2018 r., gdy romskie obozowisko na obrzeżach Lwowa stało się celem bestialskiego napadu. W wyniku tego ataku zginął 23-letni Rom, a cztery osoby, w tym 10-letni chłopiec i kobieta, zostały ranne. 2 lipca 2018 r. w regionie Zakarpacia zamordowano kolejną romską kobietę, co miało miejsce zaledwie dziewięć dni po poprzednim morderstwie pod Lwowem (<https://deon.pl/swiat/wiadomosci-ze-swiatea/fatalna-sytuacja-romow-na-ukrainie-coraz-liczniejsze-ataki-na-ich-osiedla,485892>), (<https://pl.boell.org/pl/2022/05/16/uwazajcie-tam-w-tej-cyganskiej-dzielnicy-antycyganizm-w-warunkach-wojny>).

Antycyganizm³, czyli uprzedzenia, stereotypy i dyskryminacja wobec Romów, stanowi istotny problem społeczny w Ukrainie. To zjawisko jest często ukierunkowane na wykluczenie tej społeczności z życia publicznego i ekonomicznego kraju.

Ze względu na antycyganizm oraz akty dyskryminacji zarówno w Ukrainie, jak i w Polsce, a także ze względu na traumę uchodźczą i wojenną, romscy uchodźcy mają tendencję do zbierania się w większych grupach, często liczących kilkanaście lub kilkadziesiąt osób; zazwyczaj wśród nich znajdują się kobiety, dzieci i osoby starsze. To działanie ma na celu zwiększenie poczucia bezpieczeństwa, jednakże prowadzi to do znacznych trudności w organizowaniu działań wolontariackich na rzecz uchodźców.

Wielu Romów znalazło schronienie w obozach dla uchodźców, gdzie warunki życia urągają godności człowieka. Brakuje podstawowych środków do życia, takich jak czysta woda, jedzenie czy opieka medyczna. Ponadto wielu Romów jest narażonych na dyskryminację i przemoc ze strony innych mieszkańców obozów.

Jednym z kluczowych wyzwań stojących przed Romami w Ukrainie jest brak wiarygodnych danych i dostępu do wsparcia. Organizacje pozarządowe i agencje humanitarne starają się pomagać tej społeczności, ale dostęp do nich jest często utrudniony ze względu na czynniki kulturowe, trwający konflikt zbrojny i trudne warunki terenowe.

Przejścia graniczne w Korczowej i Medyce są głównymi punktami wejścia do Polski dla romskich uchodźców. Jednym z ciekawych aspektów migracji romskich uchodźców jest fakt, że niektórzy z nich wybierają nietypowe trasy migracyjne. Niektórzy Romowie przekraczają granicę ukraińsko-rosyjską, a następnie przez Estonię docierają do Polski. Ta trasa jest bardziej uciążliwa i długa, ale umożliwia uniknięcie szczegółowych kontroli granicznych, co może być korzystne dla tych, którzy nie mają wymaganych dokumentów.

Według naszych szacunków liczba Romów z Ukrainy, którzy przekroczyli polską granicę, wynosi kilkadziesiąt tysięcy, natomiast z szacunków Unii Europejskiej z kwietnia tego roku wynika, że z Ukrainy uciekło co najmniej 100 tysięcy Romów (https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/statement_22_2326).

Większość romskich uchodźców, którzy docierają do Polski, nie posiada odpowiednich dokumentów i pieczętek, które są wymagane w Polsce w celu udo-

³ Antycyganizm to forma uprzedzenia i dyskryminacji, która dotyczy społeczności romskich na całym świecie. Jest to złożony problem, który ma źródła w historii, kulturze i stereotypach społecznych. Antycyganizm prowadzi do wykluczenia społecznego, ograniczonego dostępu do edukacji, zatrudnienia i usług społecznych, co stanowi naruszenie praw człowieka. Antycyganizm wykorzystuje negatywne stereotypy, które przyczyniają się do dehumanizacji Romów. Społeczności romskie są często przedstawiane jako leniwe, nieuczciwe, a nawet niebezpieczne. Te stereotypy prowadzą do wykluczenia i ograniczają dostęp do podstawowych praw i usług.

wodnienia obywatelstwa ukraińskiego. To utrudnia proces rejestracji i ubiegania się o wsparcie dla uchodźców. Według ustaleń Amnesty International oraz Minority Rights Group „kwestia braku dokumentów lub środków regularnie utrudnia osobom romskim wyjazd z Ukrainy” ([amnesty.org.pl/wp-content/uploads/2023/06/Podsumowanie-rocznego-projektu-badawczego-Uchodzcy-z-Ukrainy-w-Polsce_EN.pdf](https://www.amnesty.org.pl/wp-content/uploads/2023/06/Podsumowanie-rocznego-projektu-badawczego-Uchodzcy-z-Ukrainy-w-Polsce_EN.pdf)).

Większość przekroczeń granicy odbywa się środkami transportu publicznego, takimi jak pociągi lub autobusy. Romscy uchodźcy często zatrzymują się na kilka dni w punktach recepcyjnych na terenie Polski, które są przygotowane do udzielania pierwszej pomocy i wsparcia. Po tym okresie mogą kontynuować podróż w głąb Polski lub ewentualnie dalej na Zachód w poszukiwaniu lepszych warunków życia.

Niezwykle trudno jest oszacować liczbę Romów z Ukrainy, którzy szukają w Polsce schronienia przed wojną. Na potrzeby projektu z IOM prowadziłyśmy przybliżoną ewidencję liczby osób, które spotkałyśmy i którym starałyśmy się pomóc na różne sposoby (Mirga-Wójtowicz, Talewicz, Kołaczek, 2022).

Charakterystyka romskich uchodźców z Ukrainy

Według dostępnych informacji Romowie migrujący do Polski głównie pochodzą z obszarów wschodniej Ukrainy, a więc z obwodów charkowskiego, donieckiego, odeskiego i żytomierskiego. Warto zaznaczyć, że Romowie z regionu Zakarpacia preferują inne kierunki migracji, takie jak: Węgry, Słowacja i Rumunia.

W badaniach przeprowadzonych w Polsce stwierdzono, że większość Romów pochodzących z Ukrainy to Lowarzy. Są wśród nich również inne grupy etniczne, takie jak Kalderasze, Servitka Roma, Madziarska Roma, Kishinevska Roma i Ruska Roma. To dowodzi różnorodności etnicznej Romów migrujących do Polski i wskazuje na istnienie różnych tożsamości kulturowych w społeczności romskiej (Mirga-Wójtowicz, Talewicz, Kołaczek, 2022).

Kolejnym istotnym aspektem, na który należy zwrócić uwagę, dokonując analizy procesów uchodźczych Romów z Ukrainy, jest wielojęzyczność społeczności. Romowie przybywający do Polski używają różnych języków, zarówno wewnętrznych, jak i języków otaczającego ich społeczeństwa. Przeważającym dialektem języka romskiego w tej grupie jest dialekt lowarski. Ponadto Romowie często posługują się ukraińskim, rosyjskim i węgierskim. Grupy Romów z obszarów wschodniej Ukrainy często używa wyłącznie języka rosyjskiego w swojej komunikacji

Sytuacja w Polsce jest szacowana na podstawie informacji uzyskanych od asystentów romskich wolontariuszy pracujących z uchodźcami romskimi, problemy z dokumentami zaczynają się już

pojawiać, ale nadal są to sytuacje jednostkowe. Na poziomie europejskim międzynarodowe i krajowe romskie i nieromskie organizacje pozarządowe (ERRC, International Charitable Organization Roma Women Fund „Chirikli”, Statelessness Network), ale także ONZ, mówią o nawet 20% osób bez dokumentów (Mirga-Wójtowicz, Talewicz, Kołaczek, 2022).

Romowie z Ukrainy często podróżują w grupach rodzinnych, liczących kilkanaście, a czasem nawet kilkadziesiąt osób. Te grupy mogą składać się z wielu pokoleń, obejmują dzieci, młodzież, dorosłych i osoby starsze. Decyzja o podróżowaniu w dużych grupach jest często motywowana pragnieniem pozostania razem jako rodzina i wspierania się nawzajem.

Kolektywizm migracyjny Romów jest często obserwowanym zjawiskiem psychologicznym i społecznym, które często występuje w sytuacjach, gdy grupa, szczególnie mniejszościowa lub marginalizowana, czuje się zagrożona przez czynniki zewnętrzne (Fiałkowska, Garapich, Mirga-Wójtowicz, 2018). W tych grupach dominują kobiety i dzieci. Niektórzy mężczyźni zostali zwolnieni ze służby w armii ukraińskiej z różnych powodów, takich jak niepełnosprawność, choroby, wiek lub posiadanie co najmniej trojga dzieci, i również są obecni wśród uchodźców.

Duże klanowe/rodzinne grupy Romów stanowią konkretne wyzwania dla placówek przyjmujących, szczególnie w kwestiach logistycznych. Z uwagi na różnice kulturowe i językowe, aby sprostać potrzebom romskiej społeczności, placówki te powinny dostosowywać do niej swoje usługi. Powinny one także zapewniać odpowiednie rozwiązania, w tym transport i zakwaterowanie, aby uniknąć przymusowego rozdzielania rodzin.

Trzeba tu podkreślić, że strategia gromadzenia się w dużych grupach jest głównie mechanizmem obronnym, zapewniającym bezpieczeństwo i ochronę przed antycyganizmem, a nie cechą uwarunkowaną kulturowo, jak to czasem postrzega świat nieromski. Romskie poczucie braku bezpieczeństwa i zagrożenia z zewnątrz skutkuje szukaniem bezpieczeństwa w grupie (Mirga-Wójtowicz, Talewicz, Kołaczek, 2022).

Należy pamiętać, że Romowie przybywający z Ukrainy mogą mieć odmienne doświadczenia i potrzeby niż inni uchodźcy. Konieczne jest zrozumienie tych różnic i współpraca między różnymi grupami. Zdarzają się sytuacje, w których Romowie nie chcą lub nie mogą opuścić ośrodków recepcyjnych — nie mają dokąd pójść ze względu na liczbę osób w rodzinie lub czekają na dołączenie krewnych.

W trakcie naszych działań badawczo interwencyjnych otrzymywałyśmy regularne telefony od wolontariuszy pracujących w punktach recepcyjnych z prośbami o przekonanie rodzin romskich do opuszczenia punktów, które nie są przygotowane do przetrzymywania osób dłużej niż 2/3 dni, zwłaszcza dużych grup liczących po kilkadziesiąt osób, zwykle z małymi dziećmi lub osobami starszymi wymagającymi opieki medycznej. Na tym tle dochodzi do nieporozumień i kłótni między Romami i resztą uchodźców w tych punktach, a w konsekwencji wolontariu-

sze wraz z władzami lokalnymi podejmują dość kontrowersyjne decyzje i inicjują improwizowane i źle zaplanowane działania (Mirga-Wójtowicz, Talewicz, Kołaczek, 2022).

Jednym z głównych problemów, z którymi borykają się ośrodki przyjmujące uchodźców, jest brak informacji, chaos organizacyjny, bariery językowe i kulturowe oraz wysoki poziom stresu wśród uchodźców. Te czynniki prowadzą do sytuacji kryzysowych, które mogą zaostrzyć konflikty między różnymi grupami migrantów przebywającymi w ośrodkach recepcyjnych. Jednak nie ulega wątpliwości, że z powodu antycyganizmu, zarówno po stronie ukraińskiej, jak i polskiej, Romowie są narażeni na konsekwencje tych problemów w znacznie większym stopniu (<https://www.amnesty.org.pl/polska-przyjechalismy-tu-nie-chcieli-nas-wpuscic-romowie-z-ukrainy-traktowani-jak-niechciani-uchodzcy/>). Analizując dzisiejszą sytuację romskich uchodźców, nie można pominąć kwestii wzajemnych relacji uchodźców z Ukrainy w Polsce. Rosnąca liczba uchodźców z tego kraju, w tym także Romów, stawia Polskę przed wyzwaniem integracji i zapewnienia im godziwych warunków życia. Konieczne jest zapewnienie wsparcia i ochrony Romom na terenie Polski oraz promowanie tolerancji i równości, aby uniknąć powielania problemów Ukrainy.

W kontekście ośrodków recepcyjnych dla uchodźców antycyganizm może prowadzić do sytuacji, w których Romowie są marginalizowani i pomijani przez personel ośrodków oraz innych uchodźców. To z kolei może skutkować utrzymywaniem się Romów w ośrodkach dłużej niż to konieczne, co tworzy napiętą atmosferę i może prowadzić do konfliktów.

Problemy i potrzeby romskich uchodźców

Romscy uchodźcy często opuszczają swoje domy bez oszczędności i bez pewności, gdzie znajdą schronienie co może prowadzić do ekstremalnego ubóstwa i bezdomności. Dla wielu romskich dzieci ucieczka oznacza przerwanie nauki. Brak dostępu do edukacji utrudnia im zdobycie umiejętności potrzebnych do przyszłego życia co z kolei może prowadzić do błędnego koła ubóstwa i marginalizacji. Romscy uchodźcy często doświadczają dyskryminacji ze względu na pochodzenie etniczne, co skutkuje izolacją i brakiem możliwości znalezienia pracy. Niestety główne problemy i potrzeby romskich uchodźców z Ukrainy są często pomijane; należy pamiętać, że: „na poziomie ogólnym potrzeby romskich uchodźców z Ukrainy nie różnią się od potrzeb ich ukraińskich współobywateli” (Mirga-Wójtowicz, Talewicz, Kołaczek, 2022).

W wielu aspektach potrzeby romskich uchodźców z Ukrainy są podobne do potrzeb innych uchodźców. Dotyczą one pracy, mieszkań, szkół dla dzieci oraz dostępu do opieki zdrowotnej. Konflikt zbrojny w Ukrainie spowodował, że

wiele rodzin romskich musiało opuścić swoje domy i schronić się w Polsce. Wciąż istnieje pilna potrzeba zapewnienia im stabilnych warunków życia, zatrudnienia i edukacji dla dzieci.

Tak jak inni, romscy uchodźcy również doświadczają wysokiego poziomu stresu związanego z traumatycznymi doświadczeniami wojennymi. Dlatego istnieje duże zapotrzebowanie na terapeutów i psychologów, którzy są przeszkoleni do pracy w zróżnicowanych i odmiennych kulturowo środowiskach. Pomoc psychologiczna jest kluczowa dla wsparcia tych rodzin w procesie adaptacji.

Pomimo że potrzeby romskich uchodźców są podobne do potrzeb innych uchodźców, mają oni znacznie trudniejszy dostęp do oferowanej uchodźcom pomocy. Widocznym problemem są omawiane powyżej dyskryminacja i antycyganizm, których Romowie doświadczają zarówno w Polsce, jak i w Ukrainie. Ta forma uprzedzenia prowadzi do ograniczonych możliwości uzyskania informacji, znalezienia mieszkania, pracy i lekarzy, co w konsekwencji zwiększa ich poczucie marginalizacji i izolacji społecznej.

Kolejnym problemem jest edukacja dzieci romskich uchodźców. Zdecydowana większość z nich nie została oficjalnie włączona do polskiego systemu edukacji. To z kolei może wpływać na przyszłość tych dzieci i ograniczać ich możliwości rozwoju.

Gorsze traktowanie

Stereotypy i uprzedzenia są problemem, który istnieje w wielu społeczeństwach na całym świecie, w tym także w Polsce i Europie. Jednak ich wpływ na traktowanie uchodźców i uchodźczyń romskiego pochodzenia jest szczególnie niepokojący. Pomimo ogólnie ciepłego przyjęcia ukraińskich uchodźców w Polsce Romowie stykają się z gorszym traktowaniem, wrogością oraz brakiem zrozumienia ze strony niektórych wolontariuszy i koordynatorów pracujących z uchodźcami.

W kontekście obecnej sytuacji uchodźczej związanej z kryzysem w Ukrainie Romowie, którzy również uciekają przed wojną, natrafiają na trudności i wyzwania, których inni uchodźcy mogą nie doświadczać. Amnesty International donosi, że ze względu na stereotypy i uprzedzenia uchodźcy romskiego pochodzenia nie są przyjmowani do ośrodków recepcyjnych lub są traktowani znacznie gorzej niż pozostali. To niesprawiedliwe i niezgodne z zasadami równości i sprawiedliwości.

Jak twierdzą pracownicy i pracowniczki organizacji pozarządowych, z którymi rozmawiała Amnesty International, niektórzy Romowie i Romki właśnie z tych powodów zdecydowali się

wrócić do Ukrainy. Części z nich polskie organizacje pozarządowe pomogły wyjechać do krajów Europy Zachodniej [...]. Amnesty International została poinformowana przez wolontariuszy i wolontariuszki oraz organizacje pozarządowe o co najmniej kilku sytuacjach, w których ośrodki recepcyjne, zarządzane i/lub finansowane przez władze wojewódzkie lub samorządowe, nie wpuściły uchodźców i uchodźczyń romskich z Ukrainy z powodu ich przynależności etnicznej (<https://www.amnesty.org.pl/polska-przyjechalismy-tu-nie-chcieli-nas-wpuszczic-romowie-z-ukrainy-traktowani-jak-niechciani-uchodzczy/>).

Takie sytuacje miały miejsce m.in. w Centrum Pomocy Humanitarnej PTAK w Nadarzynie:

Amnesty International została poinformowana o podobnych sytuacjach również w innych miejscach, m.in. w Hrubieszowie w woj. lubelskim czy w Krakowie, przez przedstawicieli organizacji pozarządowej Salam Lab, która prowadziła działający od 1 kwietnia do 13 maja 2022 roku hostel dla uchodźców romskich z Ukrainy [...]. Inne doniesienie dotyczyło niedziałającego już ośrodka w Global Expo w Warszawie. Jeden z koordynatorów ośrodka miał zapytać wprost „Czy to na pewno nie są Cyganie?” na pytanie o dostępność miejsc dla rodziny z Ukrainy Rzecznik praw obywatelskich interweniuje w sprawie grupy osób narodowości romskiej — uchodźców wojennych z Ukrainy — która pod koniec października przebywała na dworcu kolejowym w Przemyślu (<https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rpo-przemysl-dworzec-uchodzczy-ukraina-romowie-wojewoda-odpowiedz>).

Z raportu *To nie są uchodźcy, tylko podróżnicy*, wydanego przez Fundację W Stronę Dialogu, wynika, że:

[...] romscy uchodźcy i uchodźczynie z Ukrainy mierzą się w Polsce z traktowaniem poniżej standardu w ośrodkach recepcyjnych i pomocowych, utrudnionym dostępem do zakwaterowania, dyskryminacją na przejściach granicznych oraz z brakiem dostępu do świadczeń. Zaniedbania systemowe oraz społeczne najbardziej widoczne były przez ostatni rok w woj. podkarpackim. Szczególnie w Przemyślu — mieście położonym tuż przy granicy z Ukrainą. To właśnie przez nie przejechało najwięcej osób uchodźczych, i to właśnie tam, na głównym dworcu, miesiącami funkcjonował tzw. romski korytarzyk, gdzie Romki, pozbawione miejsc w punktach zbiorowego zakwaterowania, spały na podłodze wraz z dziećmi (<https://www.ekai.pl/romscy-uchodzczy-z-ukrainy-doswiadczaja-dyskryminacji-w-polsce/>).

Paulina Piórkowska, Koordynatorka ds. Wsparcia Społeczności Romskiej w Fundacji W Stronę Dialogu, współautorka raportu *To nie są uchodźcy, tylko podróżnicy*, podaje:

Trudności w znalezieniu odpowiedniego zakwaterowania dla Romów i Romek z Ukrainy powodują zwiększone ryzyko wystąpienia bezdomności i stanowią przejaw dyskryminacji. W trakcie jednej z interwencji pytano nas, czy czujemy się bezpiecznie w towarzystwie Romów. To dowód na istnienie silnych uprzedzeń i braku zrozumienia sytuacji, w jakiej znaleźli się wszyscy uchodźcy. Powinniśmy zamiast tego zapytać, czy romscy uchodźcy czują się bezpiecznie w obliczu wojny (<https://www.ekai.pl/romscy-uchodzczy-z-ukrainy-doswiadczaja-dyskryminacji-w-polsce/>).

[...]

We wrześniu 2022 roku prezydent Przemysła, Wojciech Bukan, udostępnił na swoim oficjalnym profilu post dotyczący uchodźstwa ukraińskich Romek z dziećmi. Zarzucił im uczestnictwo w procederze „zorganizowanych transportów [...], żeby otrzymać pomoc materialną lub finansową”. Wpis sprowokował falę rasistowskich i podżegających do nienawiści komentarzy. Również wojewoda podkarpacka, Ewa Leniart, otwarcie zarzuciła ukraińskim Romom uciekającym przed wojną, że „ich głównym celem przyjazdu na teren RP jest uzyskanie numeru PESEL oraz otrzymywanie świadczeń” (<https://www.ekai.pl/romscy-uchodzcy-z-ukrainy-doswiadczaja-dyskryminacji-w-polsce/>).

Jak wynika z przytoczonych przykładów, stereotypy dotyczące Romów nieestety, są silnie zakorzenione i dotyczą również osób pracujących z uchodźcami i migrantami. Romowie w ośrodkach dla uchodźców często spotykają się z uprzedzeniami ze strony innych mieszkańców ośrodka oraz personelu. Z kolei przypadki nadużyć straży granicznej wobec Romów obejmują nieuzasadnione zatrzymania, przemoc fizyczną lub psychiczną oraz brak dostępu do procedur azylowych. Takie zachowania nie tylko naruszają prawa Romów, ale także godzą w prawa człowieka i międzynarodowe standardy dotyczące traktowania uchodźców.

Zakończenie

Z danych udostępnianych m.in. przez organizacje pozarządowe, które angażują się w pomoc romskim uchodźcom z Ukrainy, wynika, że osoby romskiego pochodzenia, które szukają schronienia przed wojną na terenie Polski, regularnie doświadczają dyskryminacji. Objawia się to m.in. unikaniem udzielania informacji lub pomocy, ograniczaniem dostępu do odzieży i żywności lub oskarżeniami o kradzież przez niektórych pracowników i wolontariuszy w ośrodkach recepcyjnych mimo braku jakichkolwiek dowodów. Mimo wysiłków podejmowanych przez instytucje rządowe w celu zapewnienia równego traktowania i bezpieczeństwa dla wszystkich uchodźców akty dyskryminacji wobec osób romskiego pochodzenia nadal są powszechne.

Warto zaznaczyć, że obserwuje się pozytywne zmiany w procesie przyjmowania i integracji uchodźców romskich. Amnesty International informuje, że:

[...] przedstawiciele Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, niektórzy samorządowcy oraz władze wojewódzkie nawiązali dialog z organizacjami, które działają na rzecz społeczności romskiej. Wspólnie omawiali wyzwania i potrzeby uchodźców romskiego pochodzenia. Pewne organizacje, jak na przykład Fundacja W Stronę Dialogu, nawiązały współpracę z samorządami lokalnymi oraz wojewódzkimi. Ponadto Centralna Rada Romów utrzymuje stałą współpracę zarówno z organami unijnymi, jak i niektórymi pełnomocnikami wojewodów ds. mniejszości narodowych i etnicznych, co pozwala na lepszą koordynację pomocy dla romskich uchodźców i uchodźczyń w Polsce (<https://www.amnesty.org.pl/polska-przyjechalismy-tu-nie-chcieli-nas-wpuscic-romowie-z-ukrainy-tractowani-jak-niechciani-uchodzcy/>).

Wnioski z powyższej analizy wydają się jasne. Romscy uchodźcy z Ukrainy potrzebują wsparcia i pomocy tak samo jak wszyscy inni uchodźcy. Jednakże, aby naprawdę pomóc im w adaptacji i integracji, konieczne jest zwalczanie dyskryminacji i antycyganizmu, które utrudniają im dostęp do podstawowych usług i możliwości. Organizacje pozarządowe, instytucje rządowe i społeczeństwo jako całość muszą współpracować, aby zapewnić romskim uchodźcom godne warunki życia i szanse na przyszłość. Tylko takie działania mogą zapewnić integrację i równość wszystkich uchodźców, bez względu na ich pochodzenie etniczne.

Bibliografia

- Barth, F. (2004). *Grupy i granice etniczne — społeczna organizacja różnic kulturowych*. W: M. Kempny, E. Nowicka *Badania kultury: Elementy teorii antropologicznej. Kontynuacje*. Warszawa: PWN, 348–377.
- Bartosz, A. (2004). *Nie bój się Cygana. Na daro Romester*. Sejny: Pogranicze.
- Benisek, M., Chovka, V. (2016). *Slovak Roma in Transcarpatian Ukraine*. Kyiv: Council of Europe.
- Błuszkowski, J. (2003). *Stereotypy narodowe w świadomości Polaków: Studium socjologiczno-politologiczne*. Warszawa: Elipsa.
- Buchowski, M. (2004). *Zrozumieć Innego: Antropologia racjonalności*. Kraków: Wyd. UJ.
- Burtym, M., Popieła M. (2015). *Specyfika opinii o Romach — dialog czy dystanse*. „Pogranicze. Studia społeczne”, XXV, 1–20.
- Caban, A., Kondrasiuk, G., (2009). *Romowie. Przewodnik. Historia i kultura*, Radom: Radomskie Stowarzyszenie Romów Romano Waś — Pomocna Dłoń.
- Fiałkowska K., Garapich, M. P., Mirga-Wójtowicz, E. (2018). *Między zmianą a tradycją — migracyjna ścieżka polskich Romów*. Warszawa: Ośrodek Badań nam Migracjami UW.
- Ficowski, J. (1989). *Cyganie w Polsce. Dzieje i obyczaje*. Warszawa: Interpress.
- Fraser, A. (2001). *Dzieje Cyganów*. Przeł. E. Klekot. Warszawa: PIW.
- Kapralski, S. (2016). *The evolution of Anti-Gypsyism in Poland: From ritual scapegoat to surrogate victims to racial hate speech?* „Polish Sociological Review”, 1 (193), 101–118.
- Konstantinova, M. (2012). *Overlooked citizens: Roma (Gypsy) minorities living in post-Socialist Ukraine*. „Germanic & Slavic Studies in Review”, 1, nr 1, s. 1–9.
- Kordasiewicz, A., Radziwinowiczówna A., Kloc-Nowak, W. (2018). *Ethnomoralities of care in transnational families: Care intentions as a missing link between norms and arrangements*. „Journal of Family Studies”, 24 (1), 76–93.
- Machul-Telus, B. (2019). *Romowie*. Warszawa: Wyd. Sejmowe.
- Malski, M., Zińko, I. (2020). *Mniejszości narodowe w systemie politycznym Ukrainy*. „Studia Europejskie. Studies in European Affairs”, 1, 101–128.
- Mirga, A., I. Mróz, I. (1994). *Cyganie. Odmiennosc i nietolerancja*. Warszawa: PWN.
- Mirga-Wójtowicz E., Talewicz, J. Kołaczek, M. (2022). *Prawa człowieka, potrzeby i dyskryminacja — sytuacja romskich uchodźców z Ukrainy w Polsce. Sprawozdanie z działalności badawczej i interwencyjnej*. Heidelberg: Zentralrat Deutscher Sinti und Roma.
- Nelson, T. (2003). *Psychologia uprzedzeń*. Przeł. A. Nowak. Gdańsk: GWP.
- Szyszlak, T. (red.), (2011). *Kwestia romska w polityce państw Europy Środkowej i Wschodniej*. Wrocław: Fundacja Integracji Społecznej Prom.

Dokumenty i raporty

- International Roma Day: Statement by Vice-President Jourová, Commissioners Dalli and Várhegyi, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/statement_22_2326
- Minority Rights Group for displaced Roma conflict has exacerbated the existing patterns of discrimination*, minorityrights.org/programmes/library/trends/trends2022/ukraine/
- Podsumowanie rocznego projektu badawczego Uchodźcy z Ukrainy w Polsce. Amnesty International, amnesty.org.pl/wp-content/uploads/2023/06/Podsumowanie-rocznego-projektu-badawczego-Uchodzczy-z-Ukrainy-w-Polsce_EN.pdf. 18
- Problemy romskich uchodźców wojennych z Ukrainy na dworcu w Przemyslu. Odpowiedź wojewody*, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rpo-przemysl-dworzec-uchodzczy-ukraina-romowie-wojewoda-odpowiedz>
- Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 4 października 2023 r. w sprawie segregacji i dyskryminacji dzieci romskich w edukacji (2023/2840(RSP)): https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2023-0342_PL.html
- Roma travellers, <https://fra.europa.eu/en/publication/2020/roma-travellers-survey%20>
- Slovak Roma in Transcarpathian Ukraine*. Rada Europy, rm.coe.int/factsheets-on-romani-culture-3-12-slovak-12-roma-in-transcarpathian-ukrai/1680aac394

Artykuły prasowe

- „Uważajcie tam, w tej cygańskiej dzielnicy” — antycyganizm w warunkach wojny, <https://pl.boell.org/pl/2022/05/16/uwazajcie-tam-w-tej-cyganskiej-dzielnicy-antycyganizm-w-warunkach-wojny>
- Fatalna sytuacja Romów na Ukrainie*, <https://deon.pl/swiat/wiadomosci-ze-swiata/fatalna-sytuacja-romow-na-ukrainie-coraz-liczniesze-ataki-na-ich-osiedla,485892>
- Ilu uchodźców z Ukrainy jest w Polsce*, <https://300gospodarka.pl/news/uchodzczy-z-ukrainy-w-polsce-liczba>
- Przyjechaliśmy tu, nie chcieli nas wpuścić. Romowie z Ukrainy traktowani jak niechciani uchodźcy*, <https://www.amnesty.org.pl/polska-przyjechalismy-tu-nie-chcieli-nas-wpuscic-romowie-z-ukrainy-traktowani-jak-niechciani-uchodzczy>
- Romowie Zakarpacia*, <https://ukrainer.net/romowie-zakarpacia/>
- Romscy uchodźcy z Ukrainy doświadczają dyskryminacji w Polsce*, <https://www.ekai.pl/romscy-uchodzczy-z-ukrainy-doswiadczaja-dyskryminacji-w-polsce/>
- You are not a refugee. Roma refugees fleeing war in Ukraine say they are suffering discrimination and prejudice*, <https://edition.cnn.com/2022/08/07/europe/ukraine-roma-refugees-intl-cmd/index.html>